

УДК 930.253:7.071.1(=161.2)(1-87)

Л. В. ВАЩУК*

**ТВОРЧИСТЬ УКРАЇНСЬКИХ МИТЦІВ ЗА КОРДОНОМ:
ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ ОГЛЯД ДОКУМЕНТІВ ЦДАЗУ**

Здійснено джерелознавчий огляд документів Центрального державного архіву зарубіжної україніки про творчість українських художників за кордоном. Визначено інформаційні можливості документів у відтворенні творчих біографій українських митців-емігрантів та висвітленні важливих подій з мистецького життя української спільноти у країнах поселення.

Ключові слова: ЦДАЗУ; еміграція; художники; образотворче мистецтво; виставки; періодичні видання; зарубіжна україніка.

Сьогодні спостерігається значне зацікавлення соціуму розвитком українського образотворчого мистецтва, становленням нових напрямів і мистецьких шкіл, а також творчістю окремих українських художників. Здобутки талановитих українців, зокрема й представників нашої діаспори, потрапляють у коло інтересів не лише істориків та мистецтвознавців, а й журналістів, публіцистів та пересічних громадян. Адже для закордонних українців мистецтво відігравало не лише свою звичну, естетичну функцію, а й було засобом національної самоідентифікації, а подекуди й боротьби за українську державність, що не може залишати байдужими наших сучасників.

У зв'язку з цим нинішній інформаційний простір активно збагачується новими відомостями із творчих біографій раніше маловідомих, а то й зовсім невідомих в Україні художників закордоння, знаннями про теперішнє місце зберігання їхніх творів та оцінку міжнародною спільнотою їхнього внеску у розвиток світового мистецтва.

Наслідком цього стали підготовка мистецьких виставок¹, публікація альбомів із репродукціями творів, створення відеороликів та документальних фільмів², написання численних науково-публіцистичних розвідок і фахових статей про життя і творчість українських митців за кордоном. Усе це вказує на потребу популяризації не лише творчості самих митців, а й джерельної бази, що дозволить комплексно підійти до вивчення теми.

В останні десятиліття розпочалося поступове наукове вивчення різних аспектів художньої діяльності українців у країнах їх поселен-

* *Ващук Людмила Вікторівна* – кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник відділу використання документів Центрального державного архіву зарубіжної україніки.

ня – як Європи, так і заокеанія. Зокрема, творчість митців української діаспори увійшла до кола наукових інтересів сучасного українського мистецтвознавця Олександра Федорука³, який тривалий час працював задля повернення в українську історію невідомих імен таких талантів як Микола Бутович (1895–1961), Василь Хмелюк (1903–1986), Людмила Морозова (1907–1997), Петро Капшученко (1915–2006) та ін. Значну увагу на долях українських художників в еміграції – Едварда Козака (1902–1992), Петра Андрусіва (1906–1981), Роберта Лісовського (1893–1982) зосередив також львівський мистецтвознавець Роман Яців⁴. Учений ще наприкінці 1980-х років звернувся до цієї маловідомої на той час українській радянській науці теми та не полишає її вивчення й сьогодні.

До творчості представників української діаспори звернулася й львівська вчена Галина Новоженець-Гаврилів, яка порушила проблематику культурно-мистецької адаптації українських митців за кордоном, розглянула художню діяльність митців-традиціоналістів та новаторів, а також дослідила розвиток мистецтва від традицій української графіки до модерних графічних форм⁵. Вивченню окремих постатей митців присвятили свої праці також Світлана Герегова, Галина Горбунова, Юрій Рубашов, Анатолій Трембіцький⁶ та ін.

Зацікавлення сучасного суспільства темою образотворчого мистецтва, що для української діаспори стало одним із засобів лобювання інтересів батьківщини, а також потреба залучення дослідниками нових джерел для вивчення творчої діяльності художників в еміграції вказали на необхідність репрезентації документів з цієї теми. У зв'язку з цим наприкінці 2016 р. Центральний державний архів зарубіжної україніки (ЦДАЗУ) за участю кафедри історії мистецтв і кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка підготували документальну виставку “Натхнені Батьківщиною: творчість українських митців за кордоном”.

Відкриття виставкового проекту відбулося у жовтні 2016 р. у Київському міському будинку учителя. Відвідувачі виставки отримали можливість ознайомитися з архівними документами за період з 1920-х років до початку XXI ст., що висвітлюють творчий шлях більше 30 українських митців, які проживали у Венесуелі, Канаді, Німеччині, Польщі, США, Франції, Чехословаччині та ін. країнах світу. Представлені документи розповіли про мистецьку діяльність цілої плеяди художників: Петра Холодного (старшого, 1876–1930), Олени Кульчицької (1877–1967), Роберта Лісовського, Миколи Бутовича, Віктора Цимбала (1901–1968), Едварда Козака, Петра Холодного (молодшого, 1902–1990), Петра Андрусіва, Людмили Морозової, Галини Мазепи (1910–1995), Якова Гніздовського (1915–1985) та ін.

Особливу увагу гостей заходу привернув комплекс документів про творчі пошуки художників родини Кричевських, що є новим надходженням до ЦДАЗУ та експонувався вперше. Це – каталоги, афіші виставок, запрошення, листівки із репродукціями, повідомлення у закордонних засобах масової інформації про Василя Григоровича Кричевського (1872–1952), Миколу Васильовича Кричевського (1898–1961), Василя Васильовича Кричевського (1901–1978) та його доньку Катерину Кричевську-Росандіч (1926 р. н.). Гармонійним доповненням до архівних документів були репродукції 7 гравюр Миколи Кричевського, видані в Парижі у 1944 р.⁷

Учасники відкриття виставки “Натхнені Батьківщиною: творчість українських митців за кордоном”. Зліва направо: д. і. н., проф. кафедри історії мистецтв КНУ імені Тараса Шевченка І. Н. Войцехівська, заступник директора ЦДЕА України Л. В. Паламарчук, к. і. н., директор ЦДАЗУ І. М. Мага, д. і. н., проф., завідувач кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки КНУ імені Тараса Шевченка М. Г. Щербак, директор ЦДАМЛМ України О. В. Чижова, к. і. н., директор ЦДАВО України Н. В. Маковська, завідувач відділу краєзнавства та патріотичного виховання Київського міського будинку учителя С. І. Кобюк.
Київ, 2016 р.

У складі архівних фондів ЦДАЗУ, а також у довідково-інформаційному фонді зберігаються документи від початку 20-х років ХХ ст. до ХХІ ст., що інформують не лише про творчість поодиноких митців, а й дають змогу відтворити культурно-мистецьке життя української спільноти за кордоном у цілому. В архіві знаходиться на зберіганні широкий

спектр ізографічних документів, зокрема: поштові листівки, афіші, репродукції образотворчих творів; листування, каталоги виставок, запрошення, інформаційні повідомлення та статті, опубліковані на сторінках українських еміграційних періодичних видань тощо.

Більшість із цих документів до ЦДАЗУ надійшли не безпосередньо від митців або їхніх родичів у складі особових архівів, а були виявлені серед надходжень від інших фондоутворювачів – громадсько-політичних, релігійних діячів та українських громадських організацій за кордоном. Так, листи, поштові листівки, запрошення, каталоги виставок та афіші були нерідко сформовані у справах із листуванням, оскільки надсилалися адресатам із метою привітання з державними та релігійними святами або ж як запрошення на мистецькі заходи. Статті та повідомлення про різні аспекти мистецького життя закордонних українців уміщено в основному у періодичних виданнях ф. № 15 “Колекція журналів, газет та бюлетенів, виданих в Україні та за кордоном” та журналах, брошурах і газетах бібліотечних фондів ЦДАЗУ.

Розуміння причин такого формування цих документів у справи та їх місцезнаходження у складі фондів дасть змогу дослідникам здійснити більш ефективний пошук потрібної їм інформації про того чи іншого митця.

Значна кількість ізографічних документів, що зберігаються у фондах архіву, представлена поштовими листівками із зображенням спеціально створених для цього малюнків, присвячених новорічним, різдвяним, великоднім святам, а також знаменним датам української історії. Значна кількість цих документів зосереджена у ф. № 18 “Колекція філокартичних матеріалів, зібрана українцями в Словаччині” та ін. Поштові листівки з малюнками Петра Андрусіва, Миколи Анастасієвського (1891–1974), Василя Залуцького (1895–1973), Вадима Доброліжа (1913–1973), Мирона Білинського (1914–1984), Катерини Кричевської-Росандіч не лише оповідають релігійні сюжети Різдва чи Воскресіння Христового, а й, водночас, розкривають побутові сцени, звичаї і традиції українського народу щодо їх відзначення⁸.

Також нерідко на листівках зображувалися художні репродукції образотворчих творів українських митців з історичної та релігійної тематики, як от “Бенкет на княжому дворі” Петра Андрусіва, “Возвиститель” Юліяна Колесара (1927–1992)⁹ та “Christ the King” Петра Холодного (молодшого)¹⁰.

Українські митці за кордоном були своєрідними агентами українства та української держави перед світовою громадськістю. У своїх творах вони не лише зображували сюжети з історичної тематики, народні звичаї, традиції, національний одяг та побут, а й нерідко виступали з гострою критикою радянської влади.

Листівка з репродукцією твору Петра Холодного (молодшого) “Christ the King”. Церква Св. Іоанна Хрестителя у Хантері, Нью-Йорк (США).
ЦДАЗУ, ф. 23, оп. 3, спр. 158, арк. 99 зв.

Саркастичні карикатури на “совіцьку” владу та злободенну радянську дійсність з її суспільно-політичним устроєм викривали злочини проти українського народу. Українські митці друкували свої карикатури в газетах та журналах, які видавалися в країнах їх поселення. Так, Зенон Погорецький у 1945 р. в українській газеті “Новий Шлях”, що виходила в Торонто, опублікував серію малюнків із критикою Йосипа Сталіна та радянської влади¹¹. Образ кривавого та лицемірного першого секретаря ЦК Комуністичної партії зобразив і Віктор Цимбал, який підписував свої роботи під псевдонімом “Цвіркун”¹². Висміював політику Кремля щодо України й українських митець, журналіст Едвард Козак, який видавав та ілюстрував журнал сатири і гумору “Лис Микита”, примірники якого за 1948–1991 рр. зберігаються у ДІФ ЦДАЗУ¹³.

Менш представленими у фондах ЦДАЗУ є такі документи, як афіші мистецьких заходів. Зокрема, у ф. № 41 “Селешко Михайло Дамянович (1901–1980), український журналіст та громадський діяч” зберігається афіша Українського канадського фестивалю мистецтва, що проходив у Торонто 30 серпня – 3 вересня 1971 р., на якому передбачалася виставка робіт тогочасних художників Канади¹⁴. Крім цього, у складі колекції Катерини Кричевської-Росандіч, переданої на зберігання до архіву, надійшла афіша виставки її творів “Places revisited”, що експонувалася у Клівленді з 29 березня до 30 квітня 1985 р. Подібні документи хоча і є фрагментарними, проте інформують про важливі факти творчого життя українських художників: тематику і техніку виконання робіт, дати та географію проведення виставок їхніх творів тощо.

Для реконструкції творчих біографій українських митців за кордоном цінними є й каталоги виставок, що містять у собі різнопланові відомості. Зокрема, каталог третьої української мистецької виставки, організованої Об’єднанням митців українців в Америці 17 квітня – 14 травня 1955 р. у Нью-Йорку, інформує про членів виставкового

комітету, журі заходу та учасників мистецького проекту¹⁵. Так, на виставці експонувалися 105 робіт 40 українських митців із США, Німеччини, Франції, Аргентини і Венесуели. Живописні та графічні роботи представили відомі українські художники: Микола Анастазієвський, Петро Андрусів, Олександр Архипенко (1887–1964), Северин Борачок (1898–1975), Олекса Булавицький (1916–2001), Олекса Грищенко (1883–1977), Микола Кричевський, Катерина Кричевська-Росандіч, Галина Мазепа, Антін Малюца (1908–1970), Петро Мегик (1899–1992), Людмила Морозова та ін. Серед скульптурних робіт були представлені твори 3 майстрів – Сергія Литвиненка (1899–1964), Валентина Сім'янцева (1899–1992) і Григора Крука (1911–1988).

Каталог української мистецької виставки вказує й на жанри та техніку виконання творів: численні пейзажі, портрети, натюрморти та картини з історичної тематики були виконані олією, аквареллю, темперою, гуашшю, пастеллю, сангіною тощо. Крім того, в документі вказано такі техніки й матеріали, як кольорова літографія, шовковий друк і воскові крески (олівці).

Також у ЦДАЗУ зберігається каталог виставки робіт Мирона Лева (Левицького, 1913–1993), що не лише інформує про експонування виконаних олією 22 його картин, яке відбулося 6–20 квітня 1960 р. у Торонто. У документі значиться, що з 1939 р. художник брав участь у виставкових проєктах в Україні, Австрії, Бельгії, Франції, США та Канаді. Крім цього, мав 2 персональні виставки у Парижі в 1958 р. та Торонто у 1961 р.¹⁶

Заслуговує на увагу й каталог Світової виставки українського мистецтва, що відбулася у 1982 р. у Торонто. Видання цінне не лише публікацією більше 110 репродукцій творів 84 художників, а й тим, що містить короткі біографії кожного з них (українською та англійською мовами)¹⁷. Тобто, такі документи, як каталоги виставок, можуть містити не тільки інформацію щодо конкретної події – художньої виставки, а й виступають безцінним джерелом знань про розвиток українського образотворчого мистецтва за кордоном для істориків мистецтва та мистецтвознавців.

Окрім поодиноких документів, що інформують про різні аспекти творчості митців української діаспори, на зберіганні в ЦДАЗУ знаходиться фонд особового походження № 67 “Цибульський (Цибулько) Василь Євгенович (1904–1992), художник (Австралія)”, документи якого хронологічно охоплюють період з 1930 р. до 2006 р. Архівні документи, зокрема довідки, посвідчення, рекомендації (або їх засвідчені копії) містять у собі біографічні відомості про художника та членів його мистецької сім’ї¹⁸. Проте найбільш інформативними є документи про діяльність Василя Цибульського. Це – грамоти від Української громади Вікторії в Мельбурні, якими він був нагороджений у 1963, 1964, 1975,

Карикатура українського маляра та графіка
Віктора Цимбала.
ЦДАЗУ, бібл. ф. № 3, інв. № 3113-О.

1981 рр. за віддану працю у плеканні українського образотворчого мистецтва в еміграції; листи від Патріарха і Кардинала Української греко-католицької церкви Йосипа Сліпого та Музею українського мистецтва в Аделаїді із засвідченням його мистецької вправності та подяками за подаровані картини¹⁹. Також до ф. № 67 входять фотографії Василя Цибульського і фотокопії його картин²⁰. Завершують опис статті та вирізки з газет про художника, надруковані у таких періодичних

виданнях, як-от: “Українські вісті”, “Вільна думка”, “Церква і життя”, “Observer” та ін.²¹

Надзвичайно інформативними для дослідження творчості українських митців, зокрема й подальшої долі їхнього культурного надбання, виступають документи ф. № 68 “Колекція документів щодо повернення в Україну творчої спадщини громадсько-політичних, культурних та наукових діячів української діаспори”. Фонд складається з опису № 1, що уміщує в собі 78 справ за 1983–2011 рр. Документи фонду висвітлюють діяльність Національної комісії з питань повернення в Україну культурних цінностей при Кабінеті Міністрів України, що була створена 28 грудня 1992 р.²² для реалізації державної політики у сфері збереження національної духовної спадщини, повернення в Україну культурних цінностей. Крім цього, тут зберігаються документи, що висвітлюють діяльність Державної служби контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України, яка розпочала свою діяльність 7 лютого 2000 р.²³ після ліквідації Національної комісії. До складу фонду увійшов широкий спектр документів про передавання спадщини українських митців з-за кордону: листування з художниками та їхніми представниками, офіційне листування з дипломатичними представництвами, митними і транспортними службами, дарчі, заповіти, акти про передачу, переліки дарованого, прес-релізи, афіші, плани-сценарії заходів, буклети тощо.

Так, у ф. № 68 зосереджено документи, що інформують про ведення переговорів та повернення в Україну творчої спадщини Олександра Швайкевича (1842–1919) з Австрії; Віктора Грозного (1925–2002)

з Австралії; Михайла Парашука (1878–1963) з Болгарії; Галі Мазуренко (1901–2000) з Великої Британії; Вадима Доброліжа, Мирона Левицького, Тетяни Булавицької-Сенкевич (1906–1996) та Василя Курилика (1927–1977) з Канади; Любослава Гуцалюка (1923–2003), Мирослава Радиша (1910–1956) та Діонізія Шолдри (1925–1995) з США; Іванни Нижник-Винник (1913–1993) та Юрія Кульчицького (1912–1993) з Франції та ін.²⁴

Зауважимо, що великий пласт інформації про творчу діяльність українців за кордоном, починаючи з перших десятиліть політичної еміграції після поразки Української революції 1917–1921 рр., містять українські періодичні видання та газети, що виходили друком незначними тиражами як на теренах Галичини та Радянської України, так і безпосередньо за кордоном – в Австрії, Польщі, Німеччині, Чехословаччині, Франції, Канаді, США та ін. країнах. Значний комплекс періодики міжвоєнного та повоєнного періодів, що проливає світло на розвиток українського образотворчого мистецтва, зберігається у складі ф. № 15, а також у ДІФ ЦДАЗУ.

На архівному зберіганні знаходяться діаспорні періодичні видання, присвячені виключно темі українського мистецтва. Зокрема, місячник “Українське мистецтво” (ч. 2, листопад 1926 р., Львів)²⁵, журнал літератури, мистецтва і критики “Арка” (ч. 1, 5, 1947 р., Мюнхен)²⁶, альманах “Українське мистецтво” (ч. I–II, 1947 р., Мюнхен)²⁷, видання Об’єднання митців українців у Філадельфії “Нотатки з мистецтва” (ч. 18–19, 1978–1979 рр., Філадельфія)²⁸ тощо. У цих періодичних виданнях розміщено статті про українське образотворче та прикладне мистецтво, діяльність Художнього інституту у Києві (був заснований як Українська академія мистецтв у 1917 р.) та Канадсько-української мистецької фундації; хроніки з інформацією про мистецькі заходи, що відбувалися в Україні, Франції, ЧСР; графічні малюнки та репродукції робіт багатьох митців.

Самі періодичні видання – журнали, тижневики, місячники, альманахи з різної тематики, окрім їх інформаційного наповнення цінні ще й з мистецької точки зору. Українські художники-графіки як з метою розвитку своєї майстерності, так і задля додаткового заробітку, бралися за дизайнерське оформлення: розроблення обкладинок видань та ілюстрацій, які прикрашали їх сторінки. У фондах ЦДАЗУ зберігаються періодичні видання міжвоєнного періоду, що попри неякісні папір і тогочасну техніку друку, є цінними незначним тиражем та художнім оформленням.

На архівному зберіганні знаходиться ілюстрований журнал для дітей “Ранок” (ч. 1, 1920 р., Кам’янець-Подільський), оформлення якого здійснили Петро Холодний (старший) та Андрій Серета. Зокрема, митці розробили обкладинку журналу та ряд графічних ілюстрацій до

дитячих казок²⁹. Обкладинку видання “Українське мистецтво” (ч. 2, листопад 1926 р., Львів) виконав Роберт Лісовський, науково-літературного місячника “Наша культура” (кн. 1, 5, квітень-серпень 1935 р., Варшава) – Микола Бутович, літературно-наукового місячника “Дзвони” (ч. 7–8, жовтень–листопад 1931 р., Львів) – Петро Андрусів, “Господарсько-кооперативного часопису” (січень 1936 р., червень 1937 р., Львів) – Павло Ковжун та Микола Бутович³⁰, на що вказують підписи або ініціали на аркушах.

Над художнім оформленням журналу літератури, мистецтва і критики “Арка” (ч. 1, липень 1947 р.; ч. 5, листопад 1947 р., Мюнхен) працював всесвітньо відомий український графік Яків Гніздовський. На звороті журналів є графічний малюнок з ініціалами художника – “Я Г”³¹.

Також чимало видань містять поодинокі ілюстрації, виконані українськими митцями. Так, на сторінках журналу політичної сатири і гумору “Будяк” (ч. 8–9, 15 квітня 1922 р., Львів) розміщено ілюстрації Павла Ковжуна (1896–1939). Журнал сатири та гумору “Зиз” (ч. 6, 15 березня 1927 р.; 1 квітня 1927 р.; ч. 5, 1 березня 1932 р.; ч. 6, 15 березня 1932 р., Львів) прикрашають малюнки Едварда Козака

Обкладинка науково-літературного місячника “Наша культура”, оформлена Миколою Бутовичем. Варшава, квітень 1935 р. ЦДАЗУ, ф. 15, оп. 1, спр. 72, арк. 1

(у т. ч. за підписом “Еко”), а журнал сатири й гумору “Маски” (ч. 2–5, квітень–липень 1923 р., Львів) – малюнки Павла Ковжуна, Роберта Лісовського, Антіна Монастирського (1878–1969) та ін. До останнього видання також уміщено портрети-карикатури художників один на одного, наприклад, Роберта Лісовського на Петра Холодного (старшого)³². І хоча значна кількість цих періодичних видань видавалася у Львові, який на той час входив до складу Польської Республіки, проте деякі з митців, які малювали для цих видань, перебралися на західноукраїнські землі з Наддніпрянщини після радянської окупації. Згодом більшість із них, в ході Другої світової війни, виїхали спочатку до Європи і, пройшовши табори для переміщених осіб, перебралися до Канади, США та ін. країн.

Більшість українських періодичних видань, що виходили друком за кордоном, незалежно від тематики основних публікацій, політичних поглядів їх редакторів і видавців, містять значну кількість повідомлень та статей щодо творчості українських митців. Короткі інформаційні повідомлення, попри свій незначний розмір, висвітлюють широке коло питань, зокрема: якими техніками володіли митці, які нові роботи створювалися, де й коли відбувалися художні виставки, а також щодо публікації альбомів із творами мистецтва, творчих поїздок українських митців тощо. Окремі факти із творчих біографій українських майстрів, що на перший погляд не видаються наскільки важливими, в дійсності дозволяють відтворити послідовність подій культурного життя українців за кордоном. У зв'язку з цим спробуємо проаналізувати інформаційну цінність цих повідомлень.

Гортаючи сторінки української періодики, можна прослідкувати створення митцями нових робіт, що справляли враження як на фахівців, так і на громадськість. Зокрема, у тижневику “Воля” (ч. 6, лютий 1920 р., Відень) інформується про написання Петром Холодним (старшим) 2 нових картин – “Покуття” та “Польські війська в Кам’янці”³³. З повідомлення у тижневику “Тризуб” (ч. 9, 13 грудня 1925 р.) дізнаємося, що той же митець написав ікону св. Володимира і св. Йософата для Волоської (Успенської) церкви у Львові³⁴. Про поцінування робіт художника його сучасниками свідчить коротеньке повідомлення на сторінках “Господарсько-кооперативного часопису” (ч. 47, 28 листопада 1937 р., Львів) про розшук плакату Холодного за 1926 р.³⁵ Інформативним виступає й повідомлення “Нові праці з монументального малярства”, опубліковане в альманасі “Українське мистецтво” (ч. I, 1947 р., Мюнхен)³⁶.

Не менш цінними є окремі повідомлення про робочі поїздки українських митців. Наприклад, повідомлення у паризькій газеті “Українські вісти” (ч. 75, 1 жовтня 1927 р.) Івана Модзалевського “Артист-маляр М. Крічевський” про поїздку художника на Закарпаття, яке містить інформацію і про виставки його робіт в Ужгороді та Брюсселі³⁷. Або ж повідомлення “Професор Петро Холодний в Парижі”, надруковане у “Тризубі” (ч. 24 (130), 24 червня 1928 р.), що інформує про приїзд митця до Парижа з метою збору матеріалів для написання портрету Симона Петлюри³⁸.

Проте найбільш поширеними повідомленнями з мистецької тематики є ті, що стосуються проведення художніх виставок. Оскільки подібних повідомлень було досить багато, зупинимося на деяких із них, щоб продемонструвати їх інформативну цінність.

У виданні Українського товариства прихильників книги “Книголюб” (1927 р., Прага) інформується про виставку української графіки у Брюсселі, що проходила 23 квітня–15 травня 1927 р. На виставці були

представлені роботи митців із Наддніпрянської України, Галичини і закордоння: Миколи Бутовича, Василя Касіяна (1896–1976), Павла Ковжуна, Петра Холодного (старшого) та Петра Холодного (молодшого), Роберта Лісовського, Олени Кульчицької, Миколи Кричевського та ін.³⁹ Також у повідомленні дається оцінка, яку отримала ця виставка українських художників серед європейських критиків.

Цінними для дослідників є повідомлення, опубліковані на сторінках празької газети “Український тиждень”, зокрема про виставку творів Василя Хмелюка у Парижі, що відбулася 20 жовтня – 5 листопада 1936 р. Під час виставки деякі роботи були куплені до музею Люцерну (Швейцарії), а 3 – для галереї Оксфордського університету (ч. 38 (196), 9 листопада 1936 р.). Інше – про відкриття у Празі виставки емалей Марії Дольницької (1894–1974), на якій було представлено більше 50 робіт художниці (ч. 42,7 грудня 1936 р.)⁴⁰. Інформативним є й повідомлення “Тригор Крук виставлятиме в Парижі”, опубліковане у мюнхенській газеті “Сучасна Україна” (ч. 6 (57), 22 березня 1953 р.)⁴¹. Ці повідомлення свідчать не лише про високу мистецьку цінність робіт, а й про визнання європейською громадськістю таланту їх творців.

У 1962 р. в Філадельфії було представлено широкий громадськості 56 робіт 20 українських художниць. Серед них – картини Людмили Морозової, Катерини Кричевської-Росандіч та ін., про що йдеться у повідомленні “Виставка жінок-образотворців”⁴². Чимало інформаційних повідомлень розповідають про персональні виставки українських митців, наприклад, Едварда Козака та його синів (“Мистецька виставка ЕКО і його синів”, “Kozak Family to Exhibit Art at Manor College”), Олександра Канюки у Клівлендському музеї, де було представлено 40 творів митця⁴³.

Ряд повідомлень українських періодичних видань присвячені виставковій діяльності відомого графіка Якова Гніздовського. У 1975 р. митець представляв свої роботи “Черета овець”, “Фламінго”, “Кучерява вівця” на виставці графічного мистецтва у Пекіні, у 1980 – у Норфолці (“Hnizdovsky’s works at Norfolk museum get favorable reviews”), у 1987 р. у Філадельфії було представлено 84 роботи Якова Гніздовського та створено Фонд ім. Якова Гніздовського при Українському музеї в Нью-Йорку⁴⁴. Заслуговує на увагу дослідників й інтерв’ю з митцем “Яків Гніздовський про свою творчість”, проведене у Ніагарській мистецькій галереї куратором Ольгою Колянківською⁴⁵.

Окрім повідомлень – невеличких за розміром і водночас надзвичайно інформативних джерел інформації – в українській еміграційній періодиці опубліковано чимало авторських статей щодо творчості українських митців-емігрантів. Їх тематика є досить широкою: від праць, присвячених певним художникам (Якова Гніздовського “Гульня на Олімпі. Про Пітера Бройгеля Старшого”⁴⁶, Володимира Залозецького

“Олекса Новаківський”⁴⁷, Роберта Лісовського про художника-графіка, автора перших українських державних знаків Георгія Нарбута⁴⁸ та ін.), до статей щодо розвитку українського мистецтва в цілому та його окремих напрямів (Володимира Січинського “Українська академія наук”⁴⁹, “Дещо про наше малярство” – про творчість Роберта Лісовського, Миколу Бутовича, Павла Ковжуна, Петра Холодного (молодшого), Івана Труша та формування двох мистецьких шкіл – Олекси Новаківського і Петра Холодного (старшого)⁵⁰, Олекси Повстенка “Фрески і мозаїки Св. Софії в Києві”, С. Коломиєць “Українська різьба сьогодні”, Святослава Гординського “На великих шляхах. До проблем сьогочасного українського образотворчого мистецтва”, Антіна Малюци “Народне Мистецтво чи мистецький промисел?”⁵¹).

Ряд статей, присвячених персоналіям українських митців, у всій своїй масі стають невід’ємними джерелами при вивченні їхньої творчості. Так, у фондах ЦДАЗУ зберігаються публікації, що висвітлюють мистецьку діяльність видатного українського художника, громадсько-політичного діяча та вченого Петра Холодного (старшого) у період 1920–1930-х років (під час його перебування в еміграції), а також розповідають, як сучасники оцінювали внесок митця у розвиток української культури⁵².

Також на увагу заслуговують видані за кордоном монографії та біографії (автобіографії), що висвітлюють розвиток українського мистецтва і творчість окремих художників. Серед них: “Начерк історії українського мистецтва. Ч. I” Миколи Голубця (Львів, 1922 р.)⁵³, “Скорочений курс історії українського мистецтва” Дмитра Антоновича (1923 р., Прага)⁵⁴, “Книга митців і діячів української культури” (1954 р., Торонто)⁵⁵, “Автобіографія М. Бутовича і стаття В. Січинського” (1956 р., Нью-Йорк)⁵⁶, “Василь Григорович Кричевський. Життя і творчість” В. Павловського (1974 р., Нью-Йорк)⁵⁷, “Українські історики про Юрія Нарбута і його школу” (1983 р., Мюнхен)⁵⁸ та ін.

Оголошення щодо продажу альбому дереворізів Якова Гніздовського.

“Народна воля”, Скрантон, ч. I, 7 січня 1988 р.

ЦДАЗУ, бібл. ф. № 3, інв. № 6340-0

Чимало українських митців за кордоном, які своєю творчістю представляли інтереси України та всього українського, здобули визнання у країнах проживання, а то й світову славу. На жаль, імена багатьох із них сьогодні залишаються маловідомими широким верствам українського населення та малодослідженими вітчизняними вченими. Ця ситуація пояснюється перебуванням їхньої творчої спадщини та документальних свідчень про їхнє життя за межами України. Саме тому вкрай важливо, щоб архіви українських митців поверталися на Батьківщину та поповнювали національний архівних фонд. З цією метою відділом формування НАФ ЦДАЗУ здійснюються роботи з виявлення, ведення переговорів та передавання до архіву документальної спадщини українських митців.

Так, у 2015 р. від київського краєзнавця Дмитра Малакова на постійне зберігання до ЦДАЗУ надійшли документи Катерини Кричевської-Росандіч, яка нині проживає у США. Передані документи інформують не лише про мистецькі здобутки художниці, а й цілої мистецької родини Кричевських. Серед документів нового надходження – афіші, каталоги та буклети організованих виставок художніх творів, запрошення, листування, репродукції картин тощо. Нерідко каталоги виставок художників родини Кричевських містили й переліки усіх їхніх персональних виставок, що відкривалися як у США, так і на європейському континенті, а також колективних виставкових проєктів, до яких вони долучалися. Цінними для дослідника будуть і зошити з лекціями відомих викладачів, зокрема: проф. Карла Ясперса (історія філософії), проф. Густава Хартлауба (мистецтво ХХ ст.) та ін., що їх прослухала свого часу Катерина Кричевська у Гейдельберзькому університеті в Німеччині.

Також на стадії науково-технічного опрацювання знаходяться документи щодо творчості Василя Хмелюка. Це, зокрема, запрошення на виставки його робіт 1942 р. та 1943 р., каталоги виставок 1943 р., 1945 р., а також графічні роботи Івана Модзалевського. Зазначені документи увійдуть у складі оп. № 2 до ф. № 48 “Боршак Ілько Костянтинович (Баршак Ілля Львович, 1892–1959), історик, публіцист, літературознавець, дипломат, громадський діяч”.

Звісно, у межах цього огляду документів про творчість українських митців за кордоном немає змоги вказати усі джерела та охарактеризувати їх інформаційне наповнення, особливо повідомлень та статей періодичних видань з ДІФ ЦДАЗУ. Проте архів здійснює заходи щодо популяризації документів із цієї теми. Зокрема, на офіційному сайті архіву розміщено тематичний перелік документів “Життя і творчість українських митців в еміграції (за документами ЦДАЗУ)”⁵⁹.

Таким чином, документи зарубіжної україніки щодо творчості українських митців, що вже знаходяться на державному зберіганні, ре-

SOFIA SKRYPNYK presentsR
O
S
A
N
D
I
C
H

Титульний аркуш каталога виставки творів Катерини Кричевської-Росандіч.
Едмонтон, вересень 1978 р.

*ЦДАЗУ, з колекції документів Катерини Кричевської-Росандіч,
що знаходиться на етапі науково-технічного опрацювання.*

презентовані каталогами виставок, афішами, поштовими листівками, спеціально оформленими українськими художниками, ілюстрованою періодикою, а також листуванням, численними повідомленнями та статтями в українських еміграційних періодичних виданнях. Інформаційні можливості усіх цих документів важко переоцінити. Адже попри їх фрагментарність та розпорошеність у складі різних фондів, вони розкривають маловідомі факти з життя українських митців, інформують про творчі досягнення та визнання їхніх заслуг світовою громадськістю. Ці архівні документи є незамінним доповненням до візуальних джерел – образотворчих творів і стануть у нагоді історикам мистецтва, мистецтвознавцям або ж іншим фахівцям при підготовці культурологічних проектів для широких кіл громадськості.

¹ Прикладом цього може бути виставка творів Якова Гніздовського зі збірок Національного музею у Львові ім. А. Шептицького, Національного художнього музею України (НХМУ), Борщівського обласного краєзнавчого музею та приватних колекцій, що відбулася у 2015 р. у приміщенні НХМУ з нагоди 100-річчя від дня народження українсько-американського митця.

² Зокрема, у Канаді було знято декілька документальних фільмів про творчість Василя Курилика. Див.: *Герегова С. Українство Василя Курилика крізь призму його мистецької творчості//Питання історії України. 2008. Т. 11. С. 118.*

³ Мистецтво української діаспори. Повернуті імена: зб. статей/ред. О. Федорук, Д. Степовик, В. Врублевська, М. Коць. Київ: Тріумф, 1998. 382 с., іл.; Федорук О. К. Василь Хмелюк/Національна комісія з питань повернення в Україну культурних цінностей при Кабінеті Міністрів України. Київ: Тріумф, 1996. 262 с.; *Його ж.* Микола Бутович: життя і творчість. Київ–Нью-Йорк: Вид-во М. П. Коця, 2002. 431 с.; *Його ж.* Пластика Петра Капшученка: альбом. Київ–Нью-Йорк: Вид-во М. П. Коця, 2004. 280 с.: іл.; *Його ж.* Людмила Морозова: альбом/Академія мистецтв України, Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського, Держ. служба контролю за переміщенням культурних цінностей через держ. кордон України. Київ–Львів: Вид-во М. П. Коця, 2003. 186 с.: іл.

⁴ *Яців Р.* Козак і Сталін//Ідеї, смисли, інтерпретації образотворчого мистецтва: Українська теоретична думка ХХ століття: Антологія/упоряд. Р. М. Яців. Ч. 1. Львів: Львівська національна академія мистецтв, Інститут народознавства НАН України. 2012. 232 с.: іл.; *Його ж.* Історія очима надії: Петро Андрусів//Хроніка 2000. 04/2012. Вип. 2(92): Україна–Польща: діалог упродовж тисячоліть: Ч. 1. С. 199–224; *Його ж.* Роберт Лісовський (1893–1982): дух лінії. Львів: “Апріорі”, 2015. 232 с.

⁵ *Новоженець-Гаврилів Г. П.* Мистецтво діаспори: від традицій української графіки – до модерних графічних форм//Вісник Харківської держ. академії дизайну і мистецтв. 2014. №№ 4–5. С. 81–84; *Його ж.* Культурно-мистецька адаптація українських митців на теренах Німеччини//Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Вип. 20/2014 (т. 2). С. 113–117.

⁶ *Герегова С.* Українство Василя Курилика крізь призму його мистецької творчості//Питання історії України. 2008. Т. 11. С. 117–122; *Її ж.* Українські іммігранти у мистецькій спадщині Василя Курилика//Матеріали Першої міжнародної конференції з Канадознавства, 26–28 лютого 2010 р. Чернівці: ЧНУ. 2011. С. 255–261.; *Її ж.* Художник Петро Мегик та його роль у становленні українських мистецьких інституцій за кордоном//Питання історії України. 2010. Т. 13. С. 71–76; *Горбунова Г. А.* Людмила Морозова: життя і творчість//Праці центру пам’яткознавства (зб. наук. праць). Київ, 2010. Вип. 18. С. 197–210; *Рубашов Ю. М.* Канадський художник Василь Курилик//Вісник КНУКіМ. Серія: Мистецтвознавство. 2011. Вип. 25. С. 153–156; *Трембіцький А. М., Трембіцький А. А.* Митець Петро Холодний і його картина “Ой у полі жито...”//Діячі освіти, культури і науки на Поділлі, 2012. Т. 19. С. 187–202.

⁷ Див.: ЦДАЗУ (Центральний державний архів зарубіжної україніки). Бібл. ф. № 3. Інв. №. 1552-О.

⁸ Там само. Ф. 18. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 1, 3, 17, 61; Спр. 6, Арк. 1, 3–5; Ф. 51. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 72 зв.; Спр. 7. Арк. 90зв.; Спр. 12. Арк. 68.

⁹ Там само. Ф. 30. Оп. 1. Спр. 144. Арк. 17, 38а.

¹⁰ Там само. Ф. 23. Оп. 3. Спр. 158. Арк. 99зв.

¹¹ Там само. Бібл. ф. № 3. Інв. № 6008-О.

¹² Там само. Інв. № 3119-О.

¹³ Див.: ЦДАЗУ. Заг. бібл. ф. Інв. №№ 2612–2686; Бібл. ф. № 3. Інв. №№ 5705-О–5765-О; Бібл. ф. № 4. Інв. №№ 2472-В – 2477-В; Бібл. ф. № 5. Інв. №№ 2140-Д–2150-Д. Про сатиру у творчості Едварда Козака див.: *Кедрин І.* Дещо про Едварда Козака та його карикатури//“Сучасність. Література, мис-

тецтво, суспільне життя”. Мюнхен. Липень-серпень 1986. Ч. 7–8 (303–304). С. 93–103/ЦДАЗУ. Бібл. ф. № 3. Інв. №. 4458-О.

¹⁴ ЦДАЗУ. Ф. 41. Оп. 1. Спр. 46. Арк. 48.

¹⁵ Там само. Бібл. ф. № 3. Інв. № 3313-О.

¹⁶ Там само. Ф. 41. Оп. 1. Спр. 46. Арк. 39–40.

¹⁷ Там само. Бібл. ф. № 3. Інв. №. 3125-О.

¹⁸ Там само. Ф. 67. Оп. 1. Спр. 1, 8.

¹⁹ Там само. Спр. 2, 6, 7.

²⁰ Там само. Спр. 3, 5.

²¹ Там само. Спр. 9.

²² Постанова КМ України “Про утворення Національної комісії з питань повернення в Україну культурних цінностей” від 28 груд. 1992 р. № 732. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/732-92-%D0%BF> (дата звернення: 26. 03. 2017).

²³ Постанова КМ України “Про утворення Державної служби контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон” від 7 лют. 2000 р. № 221. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/221-2000-%D0%BF> (дата звернення: 26. 03. 2017).

²⁴ ЦДАЗУ. Ф. 68. Оп. 1. Спр. 1–3, 6, 10, 11, 15, 17, 18, 22, 27, 30, 31, 46, 57, 67.

²⁵ Там само. Ф. 15. Оп. 1. Спр. 51.

²⁶ Там само. Спр. 57.

²⁷ Там само. Бібл. ф. № 3. Інв. № 1551-О, № 3387-О.

²⁸ Там само. Інв. № 1554-О, № 1555-О.

²⁹ Там само. Ф. 15. Оп. 1. Спр. 37.

³⁰ Там само. Спр. 16, 19, 21, 51, 72.

³¹ Там само. Спр. 57.

³² Там само. Спр. 13, 24, 34.

³³ Там само. Спр. 1. Арк. 18.

³⁴ Там само. Спр. 115. Арк. 144зв.

³⁵ Там само. Спр. 19. Арк. 224.

³⁶ Там само. Бібл. ф. № 3. Інв. № 1551-О.

³⁷ Там само. Ф. 15. Оп. 2. Спр. 51. Арк. 1, 2зв.

³⁸ Там само. Ф. 15. Оп. 1. Спр. 120. Арк. 123зв.–124.

³⁹ Там само. Спр. 149. Арк. 90зв.–91.

⁴⁰ Там само. Ф. 15. Оп. 2. Спр. 73. Арк. 7зв.–8, 15.

⁴¹ Там само. Бібл. ф. № 3. Інв. № 6297-О.

⁴² Див.: “Новий Шлях” (ч. 32, 11 серпня 1962 р.)/ЦДАЗУ. Бібл. ф. № 3. Інв. № 6026-О.

⁴³ Про виставки митців родини Козаків див.: “Народна воля” (ч. 44, 15 листопада 1979 р., ч. 17, 23 квітня 1987 р., Скрентон)/ЦДАЗУ. Бібл. ф. № 3. Інв. №№ 6331-О, 6339-О. Про виставку робіт Олександра Канюки див.: “Народна воля” (ч. 50, 31 грудня 1987 р., Скрентон)/ЦДАЗУ. Бібл. ф. № 3. Інв. № 6339-О.

⁴⁴ Див.: “Українське Слово” (2 лютого 1975 р., Париж), “Свобода” (“The Ukrainian Weekly”) (№ 74, 30 березня 1980 р., Нью-Йорк), “Народна воля”, (ч. 3, 15 січня 1987 р., Скрентон)/ЦДАЗУ. Бібл. ф. № 3. Інв. №№ 6572-О, 6810-О, 6339-О (у відповідному порядку).

- ⁴⁵ “Нові дні”, березень 1986 р./ЦДАЗУ. Заг. бібл. ф. Інв. № 2249.
- ⁴⁶ Див.: “Арка” (ч. 1, липень 1947 р., Мюнхен)/ЦДАЗУ. Ф. 15. Оп. 1. Спр. 57. Арк. 9зв.–11.
- ⁴⁷ “Літературно-науковий вістник” (червень 1922 р.)/ЦДАЗУ. Ф. 15. Оп. 1. Спр. 29. Арк. 125–127 зв.
- ⁴⁸ “Книголюб”. 1930 р./ЦДАЗУ. Ф. 15. Оп. 1. Спр. 151. Арк. 93–98 зв.
- ⁴⁹ “Українське мистецтво” (ч. 2, листопад 1926 р.)/ЦДАЗУ. Ф. 15. Оп. 1. Спр. 51. Арк. 11–12.
- ⁵⁰ “Господарсько-кооперативний часопис” (ч. 4, 26 січня 1936 р.)/ЦДАЗУ. Ф. 15. Оп. 1. Спр. 16. Арк. 40зв.
- ⁵¹ “Українське мистецтво” (ч. I, 1947 р.)/ЦДАЗУ. Бібл. ф. № 3. Інв. № 1551-О.
- ⁵² *Ващук Л.* Петро Іванович Холодний: постать митця (за документами Центрального державного архіву зарубіжної україніки)/Л. Ващук//“Архіви України”. 2016. Вип. 5–6(304–305). С. 252–262.
- ⁵³ ЦДАЗУ. Бібл. ф. № 1. Інв. №. 180-П.
- ⁵⁴ Там само. Бібл. ф. № 3. Інв. №. 1557-О.
- ⁵⁵ Там само. Інв. №. 3121-О.
- ⁵⁶ Там само. Інв. №. 1256-О.
- ⁵⁷ Там само. Заг. бібл. ф. Інв. №. 1739.
- ⁵⁸ Там само. Бібл. ф. № 3. Інв. №. 3122-О.
- ⁵⁹ Із тематичним переліком документів можна ознайомитися у рубриці “Довідковий апарат”. URL: http://tsdazu.gov.ua/files/Nauk_dovid_aparat/Perelik_mutci.pdf (дата звернення: 26. 03. 2017).

A source study review of documents of the Central State Archives of Foreign Archival Ukrainica on the work of Ukrainian artists abroad has been carried out. The information potential of documents in reproduction of creative biographies of Ukrainian artists-emigrants and coverage of important events from the artistic life of the Ukrainian community in the countries of settlement are determined.

Key words: the Central State Archives of Foreign Archival Ukrainica; emigration; artists; art; exhibitions; periodicals; foreign Ukrainica.